

САЩ СРЕЩУ ЮГОСЛАВИЯ ПРЕЗ 1984 Г.? (Недоразумения около Директива 133 на президента Рейгън)

Бисер Банчев

Разпадането на Югославия продължава да предизвиква значителен интерес, който надхвърля балканската проблематика и се ситуира в общия анализ на международните отношения в края на ХХ век. Традиционно при подобни теми, една от горещите точки в дискусиите е за съотношението между т.нар. „вътрешен“ и „външен“ фактор в историческия процес. Пак традиционно, дискусиата винаги остава отворена за нови факти и тяхната интерпретация. На този етап преобладаващите коментари нямат академичен характер. Текстовете са предимно политологични или мемоарни, като някои от тях са и силно емоционални. Тази тенденция се променя постепенно с въвличането в обръщение на разсекретени или неизвестни документи.

„Външният фактор“ заема своето значимо място в изследванията върху разпадането на Югославия. Вниманието се насочва към големите държави. Сред тях се откроява ролята на САЩ, особено в заключителния етап на войната в Босна през 1995 г. и в бомбардировките на Белград през 1999 г. С малко или повече условности се приема, че американската политика от 90-те години на ХХ век е деструктивна за Югославия.

Недостатъчно изяснен е въпросът, откога започва тази американска политика. Анализите в това отношение са предимно в извънакадемични текстове, посветени на ролята на САЩ в разпадането на Югославия. Те отделят

особено място на един поверителен документ от времето на президента Рейгън – Президентска директива 133 от 14 март 1984 г.¹ Налага се убеждението, че американската политика за разпадането на Югославия е целенасочено формулирана задача от времето на студената война, заложена в този документ. Твърди се, че прилагането на директивата формира тайна стратегия за подкрепа на действия, които се развиват от протести към „нежна революция“, провокираща откъсването на Словения и Хърватска.

Откъде тръгва това убеждение? В началото на 1993 г. Шон Джерваси публикува статията „Германия, САЩ и Югославската криза“ в списание „Тримесечник за тайни операции“.² Той припомня как по време на студената война Югославия се е радвала на благосклонното отношение и на двете страни. Тезата му е, че в последния етап на студената война отношението на САЩ се променя. През 80-те години президентът Рейгън ескалира агресивна тайна стратегия за подкопаване на съветската икономика, за дестабилизиране на СССР, и в крайна сметка – за предизвикване на колапс на комунизма. Новата стратегия получава името „Доктрина Рейгън“. Прилагането ѝ се реализира чрез серия от президентски директиви. Някои от тях са насочени директно срещу СССР, а други – срещу останалите социалистически страни. Секретните документи включват и Директива 133 – „Политиката на САЩ спрямо Югославия“ от 14 март 1984 г. Тя е частично разсекретена през 1990 г. – около една трета от текста и самият Джерваси посочва, че работи именно с него. По

1 Пълното име на документи от този тип е „Директива за вземане на решения по националната сигурност“ – National Security Decision Directive.

2 Gervasi, Sean. Germany, U.S., and the Yugoslav Crisis. – In: *Covert Action Quarterly*, Winter 1992, 3, vol. 43. Броят вече не е достъпен на страницата на списанието в Интернет (<http://www.covertactionquarterly.org/>), но статията е копирана на други места в световната мрежа.

тази причина, анализаторът е принуден да гадае какво има в останалите две трети. Нормално е да се използва принципът на аналозите. Такава възможност предлага Директива 54 – „Политиката на САЩ спрямо Източна Европа“ от 2 септември 1982 г. Проблемът е, че тя също не е напълно разсекретена. Въпреки това съдържанието е доста ясно. В достъпната част на няколко места се говори за откъсване на Източна Европа от влиянието на Москва. Набляга се на подкрепата на либералните тенденции, ролята на „човешките права“ и на пазарната икономика на основата на частната собственост. Включват се механизми като обвързаност на финансовата подкрепа за затруднените източноевропейски икономики с политически ангажименти. Други мерки предвиждат намаляване и прогонване на дипломатическия персонал на социалистическите страни.

По стратегията на Рейгън, общо взето, няма спорове. Твърдата му позиция спрямо комунизма се признава и от критици, и от апологети. Малко по-спорен, но напълно възможен, е изводът, че „Доктрината Рейгън“ залага модела на „нежните революции“ в Източна Европа. Логиката наистина е в тази посока, но Джерваси го поднася като цитат от Директива 54, а такъв няма, поне в разсекретената част. Промяната на курса на държава, управлявана повече от 40 години без прекъсване от една партия, едва ли може да стане без отстраняване на съответната партия от власт.

Директива 54 формира американската политика към Източна Европа, но посочва изрично, че не се отнася за Югославия. Джерваси съзнателно пренебрегва указанието и не се опитва да го анализира, както и факта, че директивата за Югославия е изготвена с почти две годишно закъснение. Той приема като аксиома, че отношението на САЩ към Югославия не се различава от това към другите страни от Източна Европа.

Статията на Джерваси е публикувана в разгара

на войната в Босна и Херцеговина. На фона на общия потрес и информационното преекспониране на тази трагедия, анализът не получава особена популярност. Неговото време идва през 1999 г. с косовската криза и бомбардировките над Югославия. Тогава текстът е качен за свободно ползване на страницата на списанието в Интернет. По това време достъпните документи, които да представят в дълбочина американската позиция, са малко. Статията е ценна, защото запълва тази липса. По същата причина след 1999 г. много публикации за Югославия отделят място за Директива 133, най-често в уводната си част.

Тезата се ползва с доверие заради изданието, което я представя. Списание „Тримесечник за тайни операции“ е специализирано в публикуване и анализ на поверителна информация за дейността на американското правителство. То е създадено през 1978 г, като продукт на голямото разследване срещу ЦРУ през седемдесетте години. Сред негови създатели е бившият агент на ЦРУ Филип Ейджи, автор на нашумялата по това време книга „Вътре в компанията“.³ С кръга около списанието се свързва и името на бившия главен прокурор на САЩ от правителството на президента Джонсън – Рамзи Кларк. Първите броеве са изцяло запълнени с документи на ЦРУ. Приема се, че в него публикуват автори, които са квалифицирани да получават и анализират секретна информация и да разпознават скритите механизми на правителствената политика.

По тази причина, критиците на „новият световен ред“ с охота приемат тезата, без да проверят първичните документи. Югославският пример е идеален за илюстрация на защитаваните от тях позиции. Най-активен англоезичен автор в момента е профеор Михаил Чосудовски от Отава.⁴

3 Agee, Philip. *Inside the Company: CIA Diary*. Penguin, 1975. Книгата е преведена веднага на руски и съответно на български.

4 Chossudovsky, Michel. *Dismantling former Yugoslavia*,

В славянскоговорящия свят тезата също има много поддръжници. Най-цялостно тя е представена от Сергей Кара-Мурза в неговото изследване върху механизма на „нежните революции“. Там е написано, че още през 1984 г. администрацията на Рейгън изработва секретен документ, в който се планира „нежна революция“, а след това интеграция на Югославия в неолибералната икономика на свободния пазар.⁵ Събитията при свалянето на Милошевич през 2000 г., се разглеждат като краен резултат от Директива 133. В Белград тезата се приема от водещия специалист по разпадането на Югославия проф. Предраг Симич. Макар и не в академичен текст, той повтаря Джерваси: „Въпреки, че Директива 54 не разглежда пряко Югославия, Директива 133 от 13 март 1984 третира по същия начин Югославия“.⁶

Симич се аргументира, че след приемането на директивата се стига до серия от инциденти между двете държави. Той посочва като пример аферата „Акиле Лауро“, която влошава отношенията между двете страни и предизвиква необичайно остра реакция от страна на тогавашния държавен секретар на САЩ Джордж Шулц по време на срещата му с югославския външен министър Раиф Диздаревич (той е наречен председател на югославското председателство, но е избран за такъв през 1988 г.). Става дума за акция на група палестински командоси, от групировката на Абу Абас през 1985 г., която отвлича италианския пътнически кораб „Акиле Лауро“. Убит е един пътник, който е евреин, но има американско гражданство. На 10 октомври 1985 г.

Recolonising Bosnia. – In: <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/free/chossudovsky/dismanteling.htm>, видян на 1 октомври 2008.

⁵ Кара-Мурза, Сергей. *Революции на експорт*. М., 2006, Глава 9: Сърбия-2000: свержение Милошевича. – <http://kara-murza.ru/books/export/Chapter009.htm>, видян на 1 октомври 2008.

⁶ Simić, Predrag. *Poslednji rat u dvadesetom veku*, (8, Slabljenje uticaja Jugoslavije). – <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2000/09/22/srpski/F00092101.shtm>, видян на 1 октомври 2008.

изтребители от самолетоносача „Саратога“, прихващат египетски пътнически самолет и го принуждават да кацне в базата на НАТО Сигонела в Сицилия. Сред пътниците е Абу Абас. В крайна сметка италианските власти решават, че Абу Абас не е пряко замесен в отвличането на кораба и го освобождават. Той се прибира в Близкия Изток през Югославия. След операцията, „Саратога“ пристига в Дубровник на приятелско посещение. Инцидентът дава повод на югославската Скупщина да приеме закон, който ограничава посещението на чуждестранни военни кораби в югославски пристанища и ги задължава да са без ядрено оръжие на борда.

Публикацията на Симич е от 2000 г. и, също като Джерваси през 1993 г. твърди, че две-трети от текста на Директива 133 е недостъпен, въпреки, че тя е напълно разсекретена през 1996 г.

Политиката на Рейгън е проучвана не само от критично настроени към нея автори. Има и такива, които симпатизират на американския президент. Питър Суайцър провежда серия от интервюта с висши представители на рейгъновата администрация и вкарва в обръщение много неизвестни документи. Сред тях е и цялата поредица от президентски директиви. Възможно е Суайцър да има отношение към втората вълна на разсекретяване им през 1996 г. Анализът му потвърждава значението на президентските директиви: „Директивата за вземане на решения по националната сигурност е официална писмена политическа заповед за служителите и институциите“.⁷ Потвърдено е и наличието на многопосочна стратегия за отслабване на съветското влияние в Източна Европа. Тя е представена от Директива N 32/март 1982 за неутрализиране контрола на СССР върху Източна Европа; Директива N 66/ноември 1982 за подкопаване икономиката на СССР, като се атакува

⁷ Суайцър, Питър. *Победата. Тайната стратегия на Рейгън за разбиване на СССР*. София, 1999, с. 87.

„стратегическата триада“ от критични за оцеляването на икономиката ресурси; Директива N 75/януари 1983 за прекратяване на съвместното съществуване и т.н.⁸ С това Суайцър напълно потвърждава оценките, че доктрината „Рейгън“ цели разрушаването на съветския блок. Той, обаче, не включва Югославия, като враг в голямата битка срещу СССР и неговите съюзници. Страната не е посочена в изброените от него директиви.

За Югославия се изработва отделен документ. Това е именно спорната Директива 133. Благодарение на пълното си разсекретяване, тя вече е достъпна за представяне и анализ.⁹ Прецизна оценка може да се направи само, ако текстът се анализира в неговата цялост и единство.

На преден план се извежда тежкото финансово положение на Югославия. Според Директива 133, то може да се превърне в сериозна заплаха за способността на СФРЮ да поддържа тези политики, които най-добре служат на американските интереси. Препоръчва се тясно сътрудничество на САЩ с неговите съюзници и другите индустриални демокрации, за да се помогне на страната да остане независима и силна в южния фланг на Варшавския договор. Директно е обявено, че е в американски интерес Югославия да бъде способна да се съпротивлява срещу натиска на СССР и Варшавския договор. Друга задача е да продължава насърчаването на либерализацията.

Дългосрочната политика на САЩ се фокусира върху „подкрепа на независимостта, националното единство и териториална цялост на Югославия“. Политиката съдържа няколко стъпки. Първата от тях е организиране на приятелите на САЩ да подкрепят усилията на

8 Пак там, с.12

9 National Security Decision Directive 133, „UNITED STATES POLICY TOWARD YUGOSILAVIA“, 14 March 1984. – <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm>, видян на 1 октомври 2008.

страната да преодолее финансови си трудности. В това отношение се предвижда разширяване на двустранните икономически отношения на взаимноизгоден принцип.

Втората стъпка е политическа. Тя предвижда доброжелателен диалог по въпросите от взаимен интерес. Официалните посещения на високо ниво трябва да се използват, за да се препотвърди американската подкрепа. Специално внимание се отделя на съдействието за запазване на водещата роля на СФРЮ в Движението на необвързаните страни. Целта е чрез нея да се неутрализират кубинското и съветско влияние в тази организация.

Третата стъпка е в областта на военното сътрудничество, което трябва да бъде улеснено. Поощрява се продажбата на модерно конвенционално оръжие и екипировка от САЩ и техните западноевропейски съюзници. Във връзка с това възниква необходимостта от по-прецизен контрол върху военната информация и трансфера на военни технологии. За решаването на този проблем се предвиждат две конкретни мерки. Първата се състои в преговори за сключване на Споразумение за сигурност на военната информация между правителството на САЩ и правителството на Югославия. Втората е приравняване на режима за трансфера на технологии, с този който се прилага по отношение на Швеция и Австрия и сключване на съответния „Меморандум за разбирателство“ с Югославия.

Текстът е пределно ясен и еднопосочен. Остава да изясним доколко се прилага на практика. В това отношение сме улеснени от публикуваните официални югославски справки.¹⁰ Те говорят, че през 80-те години продължават добрите отношения със САЩ, характерни за целия период след Втората световна война.

Първото официално събитие след 14 март 1984 г.,

10 Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Americkih Drzava 1880-1987 – *Jugoslovenski pregled*, br. 1 i 2 / 1988, 23-56, 93-111.

когато е приета Директива 133, е особено символично. На посещение в САЩ от 1 до 12 април 1984 г. идва делегация от ръководството на Съюза на югославските комунисти. Тя се среща с ръководствата на Демократическата и Републиканската партия! Посещението не е прецедент. Подобно има през 1981 г., като визитата е върната през 1982 г. Във всеки случай, уникално е, че това са единствените комунисти, приети приятелски от партията на президента Рейгън, който е откровен антикомунист. По тази причина, посещението преминава с голям интерес „от цял свят“, според собствените югославски оценки.

До края на годината има още две събития, които рамкират двустранното сътрудничество. Първото е „работно посещение“ на югославския военен министър адмирал Бранко Мамула в САЩ от 21 до 27 май 1984 г. Той е приет от американския си колега Каспар Уайнбъргър и вицепрезидента Буш. Продължителността на престоя и нивото на срещите са недвусмислено свидетелство за задълбочено сътрудничество във военната област. То се продължава да се развива и на 14 януари 1985 г. директорът на Агенцията за контрол на въоръженията Кенет Ейделман пристига в Югославия. От 31 март до 2 април 1985 г., началникът на Обединения комитет на началник-щабовете на САЩ Джон Веси води цяла делегация при югославския си колега Петър Грачанин и министър Бранко Мамула.

Сътрудничеството се развива и във финансовата област. Заместник-външният министър на Югославия Будимир Лончар е в САЩ на 20 и 21 ноември 1984. Той е приет не само от американския си колега – заместник-държавния секретар Кенет Дем, но и от вицепрезидента Буш и от председателя на Федералния резерв Пол Волкър, и дори получава приятелско послание от президента Рейгън за председателя Веселин Джуранович.

Между 14 и 21 април 1985 г. делегация на американския съвет на младите политически лидери

посещава ръководството на югославския комсомол. От 7 до 9 май 1985 г. делегация на американските ветерани от войните пребивава в Югославия по повод 40 години от победата над фашизма. Тези срещи подготвят официалното посещение на югославската премиерка Милка Планинц в САЩ от 29 май до 1 юни 1985 г. През първия ден Планинц е приета от Буш и Волкър, а през втория от Рейгън, когото кани да посети Югославия. Други нейни срещи са с държавния секретар Джордж Шулц и с министъра на търговията Малкълм Булридж.

През август 1985 г. две делегации от членове на американския Конгрес, членуващи в комисиите по отбрана и бюджет, посещават Югославия. Визитата е върната от югославски депутати между 12 и 21 октомври същата година. През ноември 1985 г. в Югославия е Брус Мерфилд, помощник-министър на търговията, а през декември 1985 – държавният секретар на САЩ Джордж Шулц.

През юни и ноември 1986 г. двама заместници на Държавния секретар са на работни посещения в Югославия (3-4 юни Майкъл Армакост и 12-13 ноември Джон Уайтхед). На 25 ноември 1986 г. югославският министър на финансите Светозар Риканович е в САЩ при колегата си Джеймс Бейкър. През декември 1986 г. в Югославия е началник-щабът на ВВС на САЩ за срещи с ръководството на югославските ВВС и министъра на отбраната Мамула.

Интензивните срещи продължават през цялата 1987 година. През април има разговори в Белград и във Вашингтон по търговски въпроси. От 4 до 10 юли 1987 в САЩ е заместник-премиерът Милош Милославевич. Финансовите теми не са единствени, защото от 11 до 18 април 1987 г. в САЩ е югославският началник на генералния щаб.

Към справката трябва да се добави, че САЩ не бойкотират зимната олимпиада в Сараево през февруари

1984 г., както са бойкотирали лятната олимпиада в Москва през 1980 г. Съответно, през лятото на 1984 г. СССР и още 15 страни бойкотират лятната олимпиада в Лос Анжелис, но Югославия не се присъединява към тях и дори печели общо 18 медала.

Данните показват, че Директива 133 се прилага точно, както е формулирана. Приоритет е развитието на добри отношения, а не нещо друго. Инцидентът „Акиле Лауро“ през октомври 1985 г. не опровергава, а потвърждава тенденцията. Самолетоносачът „Саратога“ идва на приятелско посещение в Дубровник след края на операцията. Според югославяните е нарушен договорът, че преди и след посещение корабите не трябва да участват във военни операции. Югославия трябва да държи сметка за позициите си в Третият свят, който като цяло поддържа палестинската кауза. От своя страна, през декември 1985 г., на общата пресконференция в Белград на Джордж Шулц с Раиф Диздаревич, държавният секретар на САЩ реагира остро срещу пропускането на Абу Абас през югославска територия. Югославия и нейния външния министър са наречени „защитници на тероризма“. Според американските медии това хвърля „сянка върху отношенията“. Сходна оценка дава и западноевропейската преса.¹¹ Според югославските публикации, това е „далече от истината“. Шулц не поставя никакви политически въпроси, особено за човешките права и това е подчертано от самите югославяни.¹²

Твърдението има основание, защото през февруари 1986 г. САЩ демонстрират нов жест на приятелство. Югославия получава обвинения във военни престъпления от Втората световна война хърватин Андрия Артукович. Събитието прави впечатление, защото в предходния

11 *Archiv der Gegenwart*, folge 26/1985, s. 29 452 A.

12 *Odnosi Jugoslavije i Sjedinjenih Americkih Drzava 1880-1987 – Jugoslovenski pregled*, br. 1 / 1988, p.44; Спомените на Диздаревич на <http://www.bhdani.com/arhiva/223/intervju.shtml>, видян на 1 октомври 2008.

период САЩ неколкократно отказват да предадат Артукович. През март 1986 г. СФРЮ демонстрира независимост от САЩ пред необвързаните страни, като приема палестинския водач Ясер Арафат.¹³ САЩ отново не реагират, защото това също е част от стратегията на Директива 133. През юни 1986 г. Шулц изпраща своя заместникът Майкъл Армакост в Югославия, а на 24 септември 1986 Раиф Диздаревич се среща с Джордж Шулц на сесията на ООН в Ню Йорк.

Във финансовата област Югославия продължава да разчита на подкрепата на САЩ през международните финансови институции. Това се съгласува на честите срещи между югославски политици с ръководството на Федералния резерв и финансовото министерство на САЩ.

На този етап информацията за военното сътрудничество е недостатъчна. Не разполагаме с подробности, но многото взаимни посещения и голямата им продължителност са очевидни. Със сигурност САЩ са предложили сключване на Споразумение за сигурност на военната информация между двете страни, в изпълнение на Директива 133. Самото предложение третира Югославия, като приятел, а не като враг. В същия този период САЩ сключват подобни споразумения със всички свои съюзници. Документите са еднотипни и съдържанието им общо взето е идентично, както може да се види от споразуменията с Венецуела (1983) и Панама (1984).¹⁴

По подобен начин стои проблемът и с контрола

13 *Jugoslovenski pregled*, br. 1 / 1987, p. 48.

14 United States of America and Venezuela, General Security of Military Information Agreement. Signet at Caracas on 15 July 1983. – *United Nations Treaty Series*, Vol. 2006, I-34441, p. 364-368; General Security of Military Information Agreement between the Republic of Panama and the United States of America. Signet at Panama on 17 August 1984. – *United Nations Treaty Series*, Vol. 2129, I-37103, p. 266-267.

върху технологичния трансфер. Директива 133 изисква Югославия да се третира като Швеция и Австрия. Техният режим е специално разгледан от Пол Суайцър. Двете страни са неутрални, което дава възможност да преминава реекспорт на стратегически технологии през тях. За да се прекрати този реекспорт, САЩ предлагат на Швеция и Австрия по-широк достъп до американски пазари и технологии.¹⁵ Югославия се ползва със същите преференции и получава възможности за кооперирани производствасфирмиотамериканскатавоеннаиндустрия. Произведените продукти се предлагат в Третия свят. Не всички от получателите са, като Египет, съюзници на САЩ. Хърватски противници на приятелството на САЩ с Югославия твърдят, че на практика САЩ с югославско посредничество участват в продажбата на оръжие за Либия и други страни от Третия свят, с които не подържат отношения¹⁶.

Най-видимо се прилага Директива 133 в частта си за разширяване на икономическите контакти. Връхната точка е посещението в САЩ от 27 май до 1 юни 1985 г. на югославската премиерка Милка Планинц. Световните медии отбелязват, че на съвместната пресконференция с президента Рейгън на 31 май се говори основно за отваряне на американския пазар за югославски стоки¹⁷.

Процесът се съгласува в рамките на Американско-югославския икономически съвет, в който участват представители на водещи фирми от двете страни. В съвета членуват 270 американски компании, правещи бизнес с Югославия, чрез смесени предприятия и производства.

Символ на икономическото сътрудничество става автомобилът Юго. Първите три Юго, в червен, бял и син цвят, се представени на американската публика през

15 Суайцър, Питър. Цит. съч., с. 191.

16 IVO SKORIC. A STORY ABOUT THE WAR IN CROATIA, BY IVO SKORIC ©. – <http://balkansnet.org/yugoslavery.html>, *February 10, 1992; updated in 2001*, видян на 1 октомври 2008.

17 *Archiv der Gegenwart*, folge 12/1985, s. 28 840 A.

май 1984 г.¹⁸. Това е само три месеца след подписването на Директива 133 през март 1984. Малолитражният модел се превръща в най-успешно промотираната лека кола на американския пазар и най-бърза продаваща се в американската история. Атрактивна цена от 3990 долара я прави и най-евтината нова кола. В първоначалната фаза са продадени 60 хиляди бройки. Юго се продава успешно въпреки многото си дефекти, които ѝ осигуряват номер 39 в списъка на най-лошите коли за всички времена.¹⁹ Неизправностите я превръщат в част от фолклора на младите американци, по аналогия с вицовете за трабанчета в Източна Европа. Въпреки дефектите, младата публика я приема радушно.²⁰

Автомобилът Юго демонстрира връзката между политика и икономика. Тя се осъществява чрез видния американски дипломат Лоурънс Игълбългър. Той заема ръководни позиции в Държавния департамент и дори през 1992 г. става държавен секретар. Игълбългър е в борда на директорите на компанията Yugo America Inc., която продава колата на американския пазар. От друга страна, Юго се произвежда от югославските военни заводи „Застава“. В края на 80-те компанията-вносител има финансови трудности и е закупена директно от „Застава“. Колата е успешно продавана до 1992 г., когато търговията със Сърбия е прекъсната заради санкциите на ООН.

С оглед на всички тези факти, не може да се приеме тезата за Директива 133 като разрушителна СФРЮ. Самата Директива на две места обявява като своя цел: „подкрепа за независимостта, териториалната цялост и национално

18 <http://en.wikipedia.org/wiki/YUGO>, видян на 1 октомври 2008.

19 „50 Worst Cars of All Time“. – Time Magazine, <http://www.time.com/time/specials/2007/0,28757,1658545,00.html>, видян на 1 октомври 2008.

20 Рекламен клип на: <http://www.youtube.com/watch?v=NStfUnmU9PE>, видян на 1 октомври 2008.

единство на Югославия". Към дискусията трябва да бъдат включени и новоткрити архивни документи. Съществува международен проект за разсекретяване на документите от времето на студената война.²¹ В рамките на проекта е издаден цял том, който съдържа поредица от анализи-оценки на ЦРУ за Югославия.²² Двете последни оценки са точно от разглеждания период.

Анализът от 1983 г. представя Югославия като приятелска държава, изправена пред сериозни изпитания. Препоръките са направени от гледната точка на загриженост за важен съюзник.²³ При съпоставяне на двата текста се вижда, че Директива 133 от 1984 г. отговаря именно на тези препоръки.

Последната оценка е изготвена през октомври 1990 г. Това, всъщност, е прословутият доклад на ЦРУ, огласен от „Ню Йорк Таймс“ през ноември 1990 г. Той поставя перспективата от възможността за разпадане на Югославия.²⁴ Налице е объркване в разузнавателната общност, която няма ясно формулирани политически задачи. Докладът разглежда двете противоборстващи тенденции в югофедерацията – на сепаратизма и на централизма. Предупреждението е, че независимо на коя от двете тенденции бъде оказана американска подкрепа, и в двата случая с нея ще бъде злоупотребено. Тревожната прогноза е, че няма изгледи за запазване

21 Baev, Jordan. US Intelligence Community Estimates on Yugoslavia (1948-1991) – In: National Security and the Future, vol. 1/2000, 95-106.

22 *Yugoslavia: From „National Communism“ to National Collapse. US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990*, (NIC 2006-004, Government Printing Office: Pittsburgh, PA, December 2006). Благодаря на д-р Баев за предоставената ми възможност да се запозная с документалния сборник.

23 Special national Intelligence Estimate (SNIE) 15-83. Yugoslavia: An Approaching Crisis? 31 January 1983. – In: *From „National Communism“...627-650.*

24 NIE 15-90. Yugoslavia Transformed. 18 October 1990. – In: *From „National Communism“...653-674.*

на териториалната цялост на Югославия.

Въпреки колебанието, официалната американска позиция е по-скоро ориентирана към запазването на СФРЮ. Последния американски посланик преди разпадането на федерацията Уорън Цимерман познава Директива 133 и я прилага на практика. Без да посочва откъде идва указанието, той споделя, че формулата „подкрепа за независимостта, териториалната цялост и национално единство на Югославия“ е била като „мантра“ за американската политика.²⁵

Мантрата се поддържа от водещи фигури във външната политика, като Лоурънс Игълбъргър. Той е за запазване на единството на Югославия до последна възможност. Неговата съпротива срещу признаването на Словения и Хърватска през 1991 г. му печели прозвището Лоурънс „Сръбски“.²⁶ Мнението му се споделя от съветника по националната сигурност Брент Скаукрофт. И двамата в миналото са били на дипломатическа работа в Югославия, съответно като посланик и военен аташе. Единомислието им се подчертава не само от критици, но и в официалното издание на ЦРУ.²⁷ Двамата са и съдружници в консултантската фирма на Хенри Кисинджър, което навежда на предположението, че позицията им през 1991 г. се споделя и от други влиятелни фигури във външната политика.

В американския политически елит се срещат и противоположните позиции. Най-яркият им представител е републиканецът Робърт Доул. Още през 1981 г., след сблъсъците между полиция и косовари, проалбанското лоби прокарва в Конгреса резолюция за човешките права в Косово. Налага се Лорънс Игълбългър, които тогава е посланик в Югославия, да направи изявление

25 Zimmerman, Warren. *Origins of a Catastrophe*. Three Rivers Press, 1996. Цит. по: *From „National Communism“*...p. 703.

26 http://en.wikipedia.org/wiki/Lawrence_Eagleburger.

27 *From „National Communism“*...p. 701.

пред конгресмените, че резолюцията е „ужасна грешка“. През 1986 г., отново по предложение на Робърт Доул, Сенатът гласува резолюция за човешките права в Косово. Албанската тема по принцип вълнува специалистите по Югославия в САЩ. Самият доклад на ЦРУ от 1990 г. прогнозира, че разпадането на Югославия ще започне с въстание в Косово.

В края на 1990 г. се въвежда и нова тема в двустранните отношения. Конгресът гласува шестмесечно спиране на всички форми за финансиране на Югославия, ако не се проведат свободни избори. Едва на този етап, темата за либерализацията на югославското общество, започва да става приоритет в американската политика. Дори и тогава това не е основание за коренна промяна. Показателни са събитията от март 1991. По улиците на Белград има протести по класическия модел на „нежна революция“. Най-неочаквано „свободният свят“ не подкрепя протестите, защото в основата са им сръбски националисти-монархисти. По това време има нова идеологема в американската политика, която извежда на преден план опасността от национализма. Официален неин изразител става Збигнев Бжежински.²⁸ На този етап сръбският президент Милошевич се разглежда като комунист-реформатор, който се противопоставя на сръбските националисти. Милошевич потушава протестите със сила, защото знае, че протестиращите са привърженици на традиционния сръбски национализъм, а югославските комунисти са приемани по-добре на Запад от своите противници и са считани за по-приемливи партньори. Това няма как да бъде отречено, особено на фона на противоположната реакция на Запада и подкрепата за протестите срещу Милошевич през 1999 година.

Последният жест към Югославия е направен през

28 Brzezinski, Zbigniew. Post-Communist Nationalism. – *Foreign Affairs*, Winter 1989/1990, Vol 68, N 5, 63-76.

1992 г. – когато се признава независимостта на Босна и Херцеговина, САЩ го правят едва на 7 април. Умишлено е изчакан един ден след признанието от Европейската Общност, за да се избегнат аналозиите с германското нападение срещу Югославия през Втората световна война на 6 април 1941 г.

Ако трябва да се направи някаква оценка на американската политика към Югославия през втората половина на 80-те години, то тя не цели разпадането на югофедерацията. По-скоро става дума за намаляване на поддръжката. Такава оценка дава и Нидерландският институт за военна документация, който разследва ролята на западните страни при клането в Сребреница от 1995 г. и също ползва богата сбирка от разсекретени материали: „След идването на Михаил Горбачов, Западът загуби своя предишен интерес към Югославия, заради подобряването на отношенията Изток-Запад. Това означава, че бяха намалени парите за Югославия. Западът насочи своя интерес и своите пари към Унгария, Полша и Чехословакия”.²⁹

Промяната в традиционната американска политика към Югославия не е резултат от Директива 133, а постепенен отказ от изпълнението ѝ. Тя действа в рамките на двуполюзното противопоставяне. Директивата урежулира отношенията със съюзник от вече приключилата студена война. Причините за промяната трябва се търсят в края на студената война и в процесите на разпадане на СССР. При все това, Директива 133 няма пряката или косвена връзка с тези процеси и извежда като приоритет оцеляването на Югославия, а не нейното разделяне. Указанията на директивата не следва да се четат извън контекста на документа. В него на две

²⁹ *Netherlands Institute for War Documentacion (NIOD), Srebrenica, A „Safe” Area. Boom, Amsterdam, 2002; (Prologue: The history preceding the conflict: Yugoslavia up till 1991; Chapter 3: The era after Tito; Chapter 4: Consequences of the end of the Cold War).*

места се говори за запазването териториалната цялост и национално единство на СФРЮ като грижа на САЩ. Има идея за подкрепа на дългосрочна либерализация, но това е официална, а не тайна политика. Никъде в нея не се чете така често цитираният текст: „съсредоточаване на усилията за провеждането на „тиха революция“ за свалянето на комунистическата партия и доминираното от нея правителство”.³⁰

Отказът от директивата е пример за прагматично отношение, което не страда от сантименти. Една дългосрочна политика се променя при изчезване на геополитическите фактори, които са я мотивирали почти половин век. Директива 133 е край, а не начало.

Вярно е, че през втората половина на 80-те години на XX век се обсъждат и други модели на американската политика на Балканите. Възможно е, след края на студената война, тези модели да се послужили при оценка на ситуацията и при изработване на инструкциите за действие в дипломатическата и военната област. Това ще се разбере при бъдещо разсекретяване на документи от периода след 1989 година. Със сигурност през 1999 г. американският политически елит си спомня загрижеността за Косово от 80-те години, но тогава тя е спорадична и е извън Директива 133.

Интересно е, че до самото разпадане на федерацията в Югославия няма усещане за влошаване на двустранните отношения със САЩ. Ако през 1991 г. има някой обвиняван за отделянето на Словения и Хърватска, това е на първо място Австрия, а след това Германия.³¹ Обвиненията срещу САЩ идват години по-

³⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_the_Socialist_Federal_Republic_of_Yugoslavia; видян на 1 октомври 2008; Виж и Анчев, Стефан. *Русия и „миротворците“ над Югославия*. В Търново, 2002, с. 29. Авторът не е цитирал източника си, но най-вероятно го превежда от руски.

³¹ Банчев, Бисер. Югославската криза и политиката на Германия през втората половина на 1991 година. – *Международни*

късно, след санкциите на ООН и бомбардировките на НАТО.

Твърдението, че Директива 133 залага разрушаването на Югославия, е очевидно недоразумение. Остава въпросът, на какво директивата дължи своята зловеща слава? Вероятният отговор е, защото е първият разсекретен документ относно политиката на САЩ към Югославия. Шон Джерваси не го публикува, а само го представя, а другите преразказват преразказаното. Пренасят се практики и оценки от по-късни времена. П Наистина, през 90-те години в американските медии се наблюдава сатанизация на Югославия и на сърбите. Противниците на САЩ им отговарят по същия начин. Това е нещо съвсем различно от добрия тон през 80-те години. Въпросът е, как става прехода от едното към другото състояние? Историческият процес е по-сложен от черно-белите цветове на пропагандата.

За финал може да добавим, че Директива 133 е отменена на 10 август 1989 г. с Меморандум на Съвета за национална сигурност, озаглавен „Пълен преглед на отношенията между Съединените щати и Югославия“ (NSC Memorandum "Comprehensive Review of U.S. – Yugoslav Relations").

USA AGAINST YUGOSLAVIA IN 1984? (Misunderstandings concerning Directive 133 of President Reagan)

Bisser Banchev

This text investigates the statement that the USA have been planning dismemberment of Yugoslavia as early as

отношения, бр. 2/2003, 43-58.

1984, according to National Security Decision Directive 133 „UNITED STATES POLICY TOWARD YUGOSILAVIA“, 14 March 1984, approved by President Ronald Reagan. However, only one third of the classified NSDD 133 was published in 1990, thus misleading some of the analyzers and giving space for different interpretations. Our analysis shows that the document in question aims at just the opposite – economic and military stabilization of Yugoslavia. This becomes obvious after the publication of the full content of NSDD 133 in 1996, and this text offers enough facts proving the implementation of a „long-established policy of support for the independence, territorial integrity and national unity of Yugoslavia“ in 1980s.